

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Історія психології»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

053 Психологія (практична психологія)

Тема 12 «Нові напрямки в психології кінця XX – початку XXI ст.»

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник: завідувачка кафедри соціології та психології , професор, доктор психологічних наук Євдокімова О.О.

Рецензенти:

Начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент Станіслав Ларіонов.

Завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор історичних наук, професор Греченко В.А.

План

1. Загальна характеристика гуманістичної психології.
2. Перші теорії гуманістичної психології.
3. Теорія А. Маслоу.
4. Теоретичні та психотерапевтичні концепції Роджерса та Франкла.
5. Генетична психологія.
6. Когнітивна психологія

Література

1. Євдокімова О.О. Історія психології: навчальний посібник. Харків: Константа, 2020. 320 с. <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6521>
2. Історія психології : курс лекцій: навчальний посібник / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2012. 209 с.
3. Ковальчук З. Я. Історія психології: курс лекцій. Частина 2: для студентів спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» Львів: ЛьвДУВС, 2013. 344 с.
<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/851/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D1%87.2.pdf>
4. Роменець В.А. Історія психології: XIX – початок XX століття : навч.посібник. К.: Вища шк., 1995. 616.
https://chtyvo.org.ua/authors/Romenets_Volodymyr/Istoriia_psykholohii_XIX__pochatku_XX_stolittia/

Текст лекції

Віктор Франкл (1905–1997) – австрійський психіатр і психолог. Один з провідних представників гуманістичного напрямку в психології; всесвітньо відомий психотерапевт, філософ, творець так званої Третьої Віденської Школи психотерапії. В основній праці Віктора Франкла *«Людина у пошуках сенсу»*, що була вперше опублікована у 1946 році, викладений його екстремальний досвід виживання у концентраційному нацистському таборі. Цей досвід став філософсько-емпіричною основою для створення нового методу екзистенціальної психотерапії — логотерапії. Згідно з логотерапією, рушійною силою людської поведінки є прагнення знайти та реалізувати існуючий у зовнішньому світі сене життя. Однією з ключових саме людських властивостей є воля до сенсу. Пригнічення цієї потреби, яку Франкл називав *екзистенціальною фрустрацією*, є частою причиною психічних та невротичних розладів особистості — ноогенних розладів. Логотерапія покликана допомагати людині зробити життя — своє минуле, сьогодення, майбутнє — більш осмисленим і тим самим позбавити її від неврозу, який часто породжується відчуттям нісенітності.

Віктор Франкл народився у Відні, у єврейській родині. З 1923 року вчився у Віденському університеті (спеціалізація — неврологія та психіатрія, напрямок — депресія і суїцид). Під час навчання спілкувався з Зигмундом Фрейдом і співпрацював з Альфредом Адлером. Пізніше відійшов від психоаналізу.

У 1933–1937 рр. очолював так званий «павільйон самогубців» у головній Віденській лікарні. Після анексії Австрії нацистською Німеччиною у 1938 р. втратив право лікувати «арійських» хворих і мав перейти до Шпиталю Ротшильда, єдиної віденської лікарні, де все ще лікували пацієнтів єврейського походження. Там він працював за фахом і навіть проводив операції на мозку. Його медичні рекомендації дозволили врятувати кількох людей від нацистської програми евтаназії хворих.

25 вересня 1942р. він з дружиною та батьками був депортований до концтабору Терезієнштадт. Якийсь час йому дозволялося працювати за фахом. Але 19 жовтня 1944 він був відправлений до Аушвіцу. Його батьків було знищено у Аушвіці, дружина померла у таборі Берген–Бельзен. Він дізнається про це лише після визволення.

Йому пощастило уникнути газових камер, але на тих, хто вижив, чекали нелюдські умови життя: голод, приниження, важка фізична робота за умов відсутності нормального одягу та харчування тощо. Крім того, людей тримали у постійному страху і стресі. За таких умов чимало людей здавалося і вмирало. Ті, хто вижив, проходили три стадії психологічної «адаптації». Перейшовши через усе це, спостерігаючи за собою і товаришами, Франкл виробив власну **теорію сенсу життя, логотерапію**.

Пізніше він опише цей досвід у книзі «Людина у пошуках сенсу». З Аушвіца його перевели до Дахау, де йому вдалося вижити і дочекатися 27 квітня 1945, коли табір було звільнено американцями.

Після закінчення війни протягом 25 років він очолював неврологічну поліклініку у Відні. У 1948р. він захистив докторську дисертацію з філософії на тему «Підсвідомий Бог». У 1955 р. став професором Віденського університету.

Теорія Франкла викладена в кількох книгах, найвідомішою з яких є, мабуть, «Людина в пошуках сенсу» (вийшла в кінці 50–х років і неодноразово перевидавалася у всьому світі). Ця теорія складається з трьох частин: вчення про прагнення до смислу, вчення про сенс життя і вчення про свободу волі. Прагнення до усвідомлення сенсу життя Франкл вважав вродженим, а цей мотив – провідною силою розвитку особистості. Сенси не є універсальними, вони унікальні для кожної людини в кожний момент її життя. Сенс життя завжди пов'язаний з реалізацією людиною своїх можливостей і в цьому плані він близький до поняття самоактуалізації Маслоу. Проте суттєвою особливістю теорії Франкла є ідея про те, що набуття і реалізація сенсу завжди пов'язані із зовнішнім світом, з творчою активністю людини в ньому і з її продуктивними досягненнями. При цьому він, як і інші екзистенціалісти, підкреслював, що відсутність сенсу життя або неможливість його реалізувати призводить до неврозу, породжує у людини стан екзистенційного вакууму і екзистенціальної фрустрації.

У центрі концепції Франкла знаходиться вчення про цінності, тобто поняття, що несуть в собі узагальнений досвід людства про сенс типових ситуацій. Він виділяє три класи цінностей, які дозволяють зробити життя людини осмисленим: цінності творчості (наприклад, праця), цінності переживання (наприклад, любов) і цінності ставлення, що свідомо формуються по відношенню до тих критичних життєвих обставин, які ми не в змозі змінити.

Сенс життя можна знайти в будь-якій з цих цінностей і будь-якому вчинку. З цього випливає, що немає таких обставин і ситуацій, у яких людське життя втратило би свій сенс. Знаходження сенсу в конкретній ситуації Франкл називає усвідомленням можливостей дії по відношенню до даної ситуації. Саме на таке усвідомлення і спрямована логотерапія, яка допомагає людині побачити весь спектр потенційних смислів, що містяться в ситуації, і обрати той, який узгоджується з його совістю. При цьому сенс має бути не тільки знайдений, але і реалізований, тому що його реалізація пов'язана з реалізацією людиною самої себе.

У цій реалізації сенсу діяльність людини повинна бути абсолютно вільною. Не погоджуючись з ідеєю про загальний детермінізм, Франкл, як і інші психологи і філософи, які поділяють його позицію, прагне вивести людину з-під дії біологічних законів, які цей детермінізм постулюють. У таких спробах вчені зверталися до розуму людини, її моральності, творчості і т. д. Франкл вводить поняття про поетичний рівень існування людини.

Визнаючи, що спадковість і зовнішні обставини ставлять певні межі можливостей поведінки, він підкреслює наявність трьох рівнів існування людини: біологічного, психологічного та поетичного, або духовного. Саме в духовному існуванні і укладені ті смисли і цінності, які відіграють визначальну по відношенню до нижчого рівня роль. Таким чином, Франкл формулює ідею про можливість самодетермінації, яка пов'язана з існуванням людини в духовному світі. В цьому плані поняття поетичного рівня Франкла можна розглядати як більш широке по відношенню до тих, що пов'язують свободу волі з якимось одним видом духовного життя.

Когнітивна психологія (від лат. *cognitio* - пізнання) розглядає людину як мислячу, познаюче істота, здатна до пізнання навколишнього світу і самого себе, здатна до самостійного вирішення будь-яких проблем, пошуку та виправлення своїх помилок, до самонавчання і самовдосконалення. Когнітивна психологія вивчає те, як люди отримують інформацію про навколишній світ, як ця інформація кодується, як вона зберігається в пам'яті і яким чином перетворюється в знання, що вже впливає на поведінку. Найбільш істотний внесок у становлення когнітивної психології вніс американський психолог **Ульрік Найссер** (р. 1928).

Відповідно до концепції американського психолога і педагога **Джерома Брунера** (р. 1915) наше пізнання світу носить насамперед чуттєвий і руховий характер: ніщо не може бути включено в думку, не пройшовши спершу через наші почуття і рухову активність. Ось чому в дитячі роки **сенсомоторний відображення дійсності** є вирішальним. До цього першим способом відображення світу додається **іконическое відображення**, коли в пам'яті відкладаються образи сприйнятих реальних об'єктів; уявлення світу відбувається за допомогою уявних образів. У підлітковому віці образне відображення світу доповнюється символічним відображенням предметів у формі понять, тобто світ образів поступово поступається місце поняттям завдяки використанню мови, засвоєння загальнолюдського досвіду, вираженого в поняттях мови. Брунер підкреслює, що *мова являє собою найважливіше знаряддя розвитку когнітивних процесів*.

Швейцарський психолог Жан Піаже (1896-1980) вивчав закономірності розвитку мислення у дитини і прийшов до висновку, що когнітивний розвиток представляє собою результат поступового процесу, що складається з послідовних стадій. Розвиток інтелекту дитини відбувається в результаті постійних пошуків рівноваги між тим, що дитина знає, і тим, що він прагне зрозуміти. Всі діти проходять ці стадії

розвитку в одній і тій же послідовності, причому деякі проходять через всі стадії, тоді як у інших розвиток гальмується або блокується на якомусь етапі через нестачу одного або декількох необхідних факторів. Це просування вперед визначається спільним впливом дозрівання нервової системи, досвіду поведінки з різними предметами і таких соціальних чинників, як мова і виховання.

Когнітивні теорії особистості виходять з розуміння людини як розуміє, що аналізує, оскільки людина перебуває у світі інформації, яку треба зрозуміти, оцінити, використати. Вчинок людини включає три компоненти: 1) сама дія; 2) думки; 3) почуття, які виникають при виконанні певної дії. Зовні схожі вчинки можуть відрізнятися, так як різними були думки і почуття. Суб'єктивна інтерпретація ситуацій - більш істинний чинник прийняття рішення, ніж об'єктивне значення цих ситуацій. Різні люди по-різному бачать, інтерпретують ситуації, в яких вони діють. Опинившись у реальній ситуації і не маючи можливості всебічно проаналізувати обставини, наприклад внаслідок нестачі часу або нестачу знань, людина повинна прийняти рішення, зробити вибір і здійснити вчинок. Представники біхевіоризму на цьому закінчують роздумувати над поведінкою індивіда, однак когнітивна та емоційна частина вчинку ще не завершена, тому що сам вчинок є джерелом інформації, що дозволяє формулювати або змінювати думка людини про себе або про інших. Таким чином, *після реакції людина в тій чи іншій мірі суб'єктивним чином аналізує свою поведінку, ступінь його успішності, на основі чого здійснює необхідну корекцію або робить якісь висновки на майбутнє.* В результаті людина здатна до самонавчання, самовдосконалення.

Когнітивна психологія виходить з того, що пізнання здійснюється з допомогою особливого роду психологічних знарядь (засобів), які У. Найссер називає *когнітивними картами*, або *схемами*.

Когнітивна карта виступає як орієнтовна схема; активна, спрямована на пошук інформації структура. Саме когнітивна карта визначає, які саме реакції будуть в кінцевому рахунку здійснюватися людиною. Когнітивну карту можна розуміти як спрощене, схематичне опис картини світу людини, її фрагмента, що відноситься до даної проблемної ситуації.

Когнітивний напрямок підкреслює вплив інтелектуальних або розумових процесів на поведінку людини. Один із засновників цього напряму, американський психолог Джордж Келлі (1905-1967), вважав, що будь-яка людина - це своєрідний дослідник, який прагне зрозуміти, інтерпретувати, передбачати і контролювати світ своїх особистих переживань, робить висновки на основі свого минулого досвіду і будує припущення про майбутнє. Будь-яка людина висуває гіпотези про реальність, за допомогою яких він намагається передбачати і контролювати **події** життя, передбачати майбутнє і будувати плани, засновані на очікуваних результатах. Дж. Келлі вважав, що люди **сприймають** свій світ за допомогою чітких систем або моделей, званих *конструктами*.

Особистісний конструкт - це ідея чи думка, яку людина використовує, щоб усвідомити або інтерпретувати, пояснити або передбачити свій досвід. Це стійкий спосіб, яким людина осмислює якісь аспекти дійсності в термінах схожості і контрасту.

Кожна людина сприймає дійсність шляхом власних моделей або конструктів, необхідних для створення несуперечливої картини світу. Якщо конструкт допомагає точно прогнозувати події, людина, ймовірно, збереже його. І навпаки, якщо прогноз

не справдиться, конструкт, на підставі якого він був зроблений, мабуть, піддається перегляду або навіть взагалі може бути виключений.

У концепції Дж. Келлі особистість розуміється як організована система більш або менш важливих конструктів, які людина використовує, щоб інтерпретувати світ переживань і передбачати майбутні події. Якщо людина змінить свої конструкти, то він змінить свою поведінку і своє життя. Конструктна система змінюється, якщо з її допомогою неможливо правильно прогнозувати послідовність подій.

Американський психолог і когнітивний терапевт Альберт Елліс (1913-2007) вважав, що неправильне поводження людини викликано в першу чергу ірраціональними думками, породжуваними "активізуючою ситуацією". В цьому випадку разом з людиною необхідно аналізувати ситуацію, в якій він опинився, і висновки, які він з неї зробив. В результаті відбувається доведення до свідомості індивіда ірраціональних моментів, які містяться в його думках. Вироблення у людини більш об'єктивного сприйняття подій приводить його до пошуку нових дієвих рішень. Таким чином, неадаптивні форми поведінки мало-помалу замінюються новими, більш ефективними формами, тобто *модифікація думок приводить до зміни поведінки*.

Як відзначав американський психолог Арон Бек (1921), те, як люди думають, визначає те, що вони відчувають і діють. Патологічні емоційні стани і неадекватна поведінка є результат неадаптивних когнітивних процесів, тому мета когнітивної терапії полягає в "модифікації дисфункціональних переконань і помилкових способів переробки інформації".

Піаже створив Женевську школу генетичної психології, яка вивчає розумовий розвиток дитини. Термін "генетичний", що використовується у виразі "генетична психологія" був введений у психологію у другій половині XIX ст., тобто до того, як біологи почали використовувати його в більш вузькому сенсі слова. Термін "генетична психологія" відноситься до індивідуального розвитку, до онтогенезу. Як зазначає ж. Піаже, вираз "генетична психологія" не можна використовувати як синонім для дитячої психології, психології розвитку дитини, так як генетичної називають і загальну психологію, якщо вона розглядає психічні функції у процесі їх формування.

Що вивчає *генетична психологія*, створена Піаже? Об'єкт цієї науки - вивчення походження інтелекту. Вона досліджує, як формуються у дитини фундаментальні поняття: об'єкт, простір, час, причинність. Вона вивчає уявлення дитини про явища природи: чому сонце і місяць не падають, чому хмари рухаються, чому річки течуть, чому вітер дме, звідки береться тінь і т. д. Піаже цікавлять особливості дитячої логіки і, головне, механізми пізнавальної діяльності дитини, що приховано за зовнішньою картиною його поведінки.

Для виявлення цих механізмів, прихованих за все визначають, Піаже розробив новий метод психологічного дослідження - *метод клінічної бесіди*, коли вивчаються не симптоми (зовнішні ознаки явища), а процеси, що призводять до їх виникнення. Цей метод надзвичайно важкий. Він дає необхідні результати тільки в руках досвідченого психолога. За висловом Е. Клапареда, метод Піаже - це розумова аускультация та перкусія, це мистецтво - мистецтво запитувати.

Піаже критично проаналізував методи, якими користувалися до нього, і показав їх неспроможність для з'ясування механізмів розумової діяльності. І тепер, коли метод тестів все більше привертає до себе увагу психологів, варто згадати позицію

Піаже з цього питання. Понад півстоліття тому він довів, що тести можуть служити лише цілям відбору, але не дають уявлення про внутрішній сутності явища.

Які завдання вирішує створена Піаже генетична психологія? Ця наука вивчає, як відбувається перехід від одних форм розумової діяльності до інших, від простої структури розумової діяльності до більш складної і які причини цих структурних перетворень. Вона вивчає схожість і відмінність між психічною життям дитини і дорослої людини.

Створена Піаже генетична психологія, як відзначають зарубіжні дослідники, розвивається потребою напрямками:

- о визначаються проблеми, які становлять її предмет;
- о розробляється техніка дослідження;
- о відбуваються накопичення, організація та інтерпретація фактів.

Генетична психологія Піаже займає особливе місце в системі наук між біологією і філософією. Прагненням пов'язати біологію та проблеми пізнання пояснюється подвійна орієнтація Піаже як психолога. Тому, як відзначає його учениця і найближчий співробітник Б. Інелдер, щоб зрозуміти теорію Піаже, треба знати біологічні передумови, з яких вона виходить, і епістемологічні висновки, до яких вона веде.

Піаже створив генетичну психологію для того, щоб на її основі можна було побудувати генетичну епістемологію. За визначенням Піаже, *генетична епістемологія* намагається пояснити пізнання, і особливо наукове пізнання, на основі його історії, соціогенеза і психологічних витоків тих понять і операцій, на які наукове пізнання спирається. Піаже був глибоко переконаний в тому, що для вивчення природи пізнання необхідно використовувати психологічні дані. Щоб вирішити фундаментальні епістемологічні проблеми (головна з них - попит, з допомогою яких коштів людський розум переходить від стану недостатнього знання до більш високого рівня пізнання), ми не можемо реконструювати генезис людського мислення у доісторичної людини. Ми нічого не знаємо про психології неандертальської людини або про психології кроманьйонця. Але ми можемо звернутися до онтогенезу, бо саме на дітях краще всього вивчати розвиток логічного, математичного і фізичного пізнання.

Отже, виходячи з перспективи створення генетичної епістемології, науки про походження і розвиток наукового знання, Піаже перевірив традиційні питання теорії пізнання в області дитячої психології і приступив до їх експериментального рішення. Його цікавило, відрізняє суб'єкт зовнішній світ від внутрішнього, суб'єктивного світу і які межі такого розрізнення. Піаже хотів з'ясувати, чи діє зовнішній світ безпосередньо на розум суб'єкта або його ідеї - продукти власної розумової активності. А якщо активний суб'єкт у процесі пізнання, то яке взаємодія між його думкою і явищами зовнішнього світу, які закони, яким ця взаємодія підкоряється, які походження і розвиток основних наукових понять?

При вирішенні цих питань Піаже виходив з кількох основних положень. Передусім це положення про взаємовідносини цілого і частини. Проблема зв'язку цілого і частини існує, на думку Піаже, скрізь, у всіх сферах буття. Усюди ціле якісно відрізняється від частини, ізольованих елементів не існує. Завжди відносини між цілим і частинами варіюють залежно від структури, в яку вони включені, а в загальній структурі їх відносини врівноважені. Стан рівноваги змінюється, переходить від менш стійкого до більш стійкого. У соціальному житті стійку рівновагу має форму кооперації, а в логіці воно відповідає логічній необхідності.

Принцип рівноваги Піаже використовував для пояснення інтелектуального розвитку дитини. В подальшому цей принцип завжди найсильнішим чином впливав на його аналіз психологічних фактів. Думку Піаже про те, що інтелектуальний розвиток прагне до стабільного рівноваги, тобто до встановлення логічних структур, означає, що логіка не вроджена початку, а розвивається поступово. Це означає також, що психологія відкриває можливість вивчення онтогенетичного розвитку логіки.

Перші факти з області психології, отримані Піаже, і показав, що найпростіші завдань і міркування, що вимагають включення частини в ціле, координації відносин і мультиплікації класів, тобто знаходження частини, обший двом цілим, викликають у дітей 11 - 12 років несподівані труднощі. Як вже згадувалося, ці факти продемонстрували можливість дослідження психічних процесів, що лежать в основі логічних операцій. Центральна завдання досліджень Піаже полягала в тому, щоб вивчати психологічні механізми логічних операцій, встановлювати поступове виникнення стабільних, цілісних логічних структур інтелекту. Він намагався вирішити цю задачу дуже широко: у сферах біології, гносеології, соціології та психології. Для вирішення цієї проблеми Піаже насамперед аналізував відносини між суб'єктом та об'єктом у процесі пізнання.

Піаже вивчав зв'язки між думкою дитини і реальністю, яка пізнається ним як суб'єктом. Він визнавав, що об'єкт існує незалежно від суб'єкта. Але для того, щоб пізнати об'єкти, суб'єкт повинен здійснювати дії з ними і тому трансформувати їх: переміщати, зв'язувати, об'єднувати, видаляти і знову повертати. На всіх етапах розвитку пізнання постійно пов'язане з діями або операціями, тобто трансформаціями, перетвореннями об'єкта.

Ідея трансформації - це перша центральна ідея теорії Піаже. З неї випливає, що межа між суб'єктом і об'єктом не встановлена з самого початку і вона не стабільна. У всякому дії змішані суб'єкт і об'єкт. Щоб усвідомити свої власні дії, суб'єкт потребує об'єктивної інформації, як, втім, і в багатьох суб'єктивних компонентах. Без довгої практики і без побудови витончених інструментів аналізу суб'єкт не може зрозуміти, що належить до об'єктів, а що - йому самому як активному суб'єкту і що належить самій дії перетворення об'єкта. Джерело знання, вважав Піаже, лежить не в об'єктах і не в суб'єктах, а у взаємодіях, спочатку неразделимых, між суб'єктом і цими об'єктами.

Тому проблема пізнання ("епістемологічна проблема") не може розглядатися окремо від проблеми розвитку інтелекту. Вона зводиться до аналізу здатності суб'єкта пізнавати об'єкти все більш адекватно, тобто того, яким чином він стає здатним до об'єктивності. Об'єктивність не дано дитині з самого початку, як стверджують емпірики, і для її розуміння, але Піаже, необхідна серія послідовних конструкцій, які все більше наближаються до неї.

Ідея конструкції - друга центральна ідея теорії Піаже. Об'єктивне знання завжди підпорядковане певним структурам дії. Ці структури - результат конструкції: вони не дано ні в об'єктах, оскільки залежать від дій, ні в суб'єкті, оскільки останній повинен навчитися координувати свої дії.

Суб'єкт, за Піаже, це організм, наділений функціональною активністю пристосування, яка спадково закріплена і властива будь-якому живому організму. За допомогою цієї активності відбувається структурування оточення. Інтелект являє собою окремий випадок структури - структуру розумової діяльності.

Характеризуючи суб'єкт діяльності, можна виділити його структурні та функціональні властивості.

Функції - це біологічно властиві організму способи взаємодії з середовищем. Суб'єкту властиві дві основні функції: **організація** й **адаптація**. Кожен акт поведінки організований, або, інакше кажучи, являє собою певну структуру, а її динамічний аспект становить адаптація, яка, в свою чергу, складається з рівноваги процесів асиміляції і акомодатії.

В результаті зовнішніх впливів у суб'єкта відбувається включення нового об'єкта у вже існуючі схеми дії. Цей процес називається **асиміляцією**. Якщо нове вплив не повністю охоплюється існуючими схемами, то відбувається їх перебудова, пристосування до нового об'єкта. Цей процес прилаживання схем суб'єкта до об'єкта називається **акомодатією**.

Одне з найважливіших понять в концепції Піаже - **поняття схеми дії**. У вузькому сенсі слова схема - це сенсомоторний еквівалент поняття. Вона дозволяє дитині економно і адекватно вступати у взаємодію з різними об'єктами одного і того ж класу або різними станами одного і того ж об'єкта. З самого початку дитина набуває свій досвід на основі дії: він стежить очима, повертає голову, досліджує руками, тягне, обмацує, схоплює, досліджує ротом, рухає йогоми і т. п. Весь набутий досвід оформляється схеми дії. **Схема дії**, за Піаже, - це те найбільш загальне, що зберігається в дії при його багаторазовому повторенні в різних обставинах. Схема дії в широкому сенсі слова - це структура на певному рівні розумового розвитку. **Структура**, за визначенням Піаже, - це розумова система або цілісність, принципи активності якої відмінні від принципів активності частин, що складають цю структуру. Структура - саморегулююча система. Нові розумові структури формуються на основі дії.

Протягом всього онтогенетичного розвитку, вважає Піаже, основні функції (адаптація, асиміляція, акомодатія) як динамічні процеси незмінні, спадково закріплені, не залежать від змісту і досвіду. На відміну від функцій структури складаються в процесі життя, залежать від змісту досвіду і якісно розрізняються на різних стадіях розвитку. Таке співвідношення між функцією і структурою забезпечує безперервність, наступність розвитку і його якісне своєрідність на кожній віковій ступені.

Детально характеризуючи суб'єкта дії, Піаже практично не розкриває поняття об'єкта. У концепції Піаже **об'єкт** - це всього лише матеріал для маніпулювання, тільки "злитення" для дії.

Згідно Піаже формула 5 -> **Я** недостатня для характеристики поведінки, так як не існує одностороннього впливу об'єкта на суб'єкт, а є взаємодія між ними. Для того щоб стимул викликав реакцію, треба, щоб суб'єкт був чутливий, сензитивен до цього стимулу. Між стимулом і реакцією має місце проміжна ланка:

$$S \rightarrow (O_d) \rightarrow R,$$

де O_d - організуюча діяльність суб'єкта.

Ще в 1930-х рр. Піаже отримав, що будь-який поведінковий акт, навіть новий для організму, не являє собою абсолютної новизни, оскільки завжди ґрунтується на попередніх схемах дії. "Спочатку була відповідь!" - кажуть в Женевській школі.

Піаже ввів в області дитячої психології епістемологічне відмінність між формою і змістом пізнання. **Зміст пізнання** - все те, що набувається завдяки досвіду і спостереження. **Форма пізнання** - та схема (більш або менш загальна) розумової діяльності суб'єкта, в яку зовнішні впливи включаються.

З біологічної точки зору, познаваному змістом відповідає певна сума впливів, які навколишнє середовище впливає на організм. Форма пізнання з цієї точки зору є спеціальна структура, що надається змістом організмом. Вплив оточення ніколи не може бути сприйнято в "чистому вигляді", так як на кожен зовнішній стимул завжди є відповідь, внутрішня реакція. Коли пізнання починає розвиватися, у суб'єкта вже готові, сформовані певні моторні схеми, які по відношенню до пізнання відіграють роль форми. Як говорить Піаже, людина засвоює те, що його оточує, але він засвоює це відповідно до своєї "розумової хімії". Пізнання реальності завжди залежить від пануючих розумових структур. Це - непорушний закон. Одне і те ж знання може бути різного номіналу залежно від того, на які розумові структури воно спирається. Це дуже важливо знати, щоб розрізнати просте натаскування від справжнього розвитку і ніколи не задовольнятися першим.

Найважливіший вихідний принцип дослідження для Піаже полягає в тому, щоб розглядати дитину як істоту, яка асимілює речі, відбирає і засвоює їх відповідно до своєї власної розумової структури. Пізнання, з точки зору Піаже, визначальну роль грає не сам об'єкт, який вибирається суб'єктом, а перш за все домінують розумові структури суб'єкта. Від них вирішальним чином залежить пізнання світу. Багатство досвіду, яким людина може мати у своєму розпорядженні, залежить від кількості і якості інтелектуальних структур, наявних в його розпорядженні. Саме розвиток - це зміна панівних розумових структур.

Активність суб'єкта в процесі пізнання визначається не тільки наявністю домінуючих розумових структур, але і тим, що вони (як визначальні пізнання) будуються на основі *дії суб'єкта*. Згідно Піаже *думка є стисла форма дії*. До цього він прийшов ще тоді, коли проводив свої ранні психологічні дослідження, проте детальний аналіз ролі дії у процесі формування мислення був проведений пізніше. У ряді публікацій 1940-х рр. Піаже підкреслював, що пізнання на всіх генетичних рівнях є продукт реальних дій, здійснюваних суб'єктом з об'єктами.